

Спеціалізованій вченій раді
ДФ 35.051.144 у Львівському
національному університеті
імені Івана Франка

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора економічних наук,
професора Петрової Ірини Леонідівни
на дисертаційну роботу Поліщука Вадима Дмитровича
«Детінізація зайнятості як чинник забезпечення соціальної безпеки»,
подану для здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
за спеціальністю 051 «Економіка»

Актуальність обраної теми та її зв'язок з науковими програмами

Українське суспільство відстоює свій європейський вибір, докладаючи надзусиль в умовах російської агресії. Водночас серйозні перетворення мають відбуватися у внутрішньому економічному просторі держави у напрямку досягнення і затвердження європейських цінностей. Однією з наріжних проблем, яку найближчим часом має вирішити країна, є детінізація економіки загалом і зайнятості зокрема, формування прозорих відносин між роботодавцями і працівниками у сфері виробництва товарів і послуг і розподілу отриманого доходу від їх реалізації. Разом з тим тіньова економіка сягає від 50 до 70% ВВП, а значна частка економічно активного населення задіяна у неформальному секторі. Наслідком є недоотримання державою значної частки створюваних доходів, послаблення урегульованості соціально-економічних процесів, наростання невизначеності та загроз національній безпеці. Особливе значення має погіршення стану соціальної безпеки, пов'язаної із забезпеченням захисту життєдіяльності людей у її базових сферах. В дисертації висунута гіпотеза про те, що тіньова зайнятість в Україні істотно впливає на рівень соціальної безпеки населення. Виявлення механізму цього впливу стало ключовою метою проведеного дослідження.

Актуальність роботи підкреслюється не тільки важливістю теоретичних розвідок у сфері детінізації зайнятості та її впливу на забезпечення соціальної безпеки, але й практичними напрацюваннями щодо ефективних державних заходів з регулювання означених процесів та конкретних інструментів їх реалізації.

В спеціальній науковій літературі питання тіньової зайнятості та соціальної безпеки, а також їх взаємозв'язку є дискусійними. Зокрема потребує поглибленого дослідження механізм детінізації зайнятості, який передбачає застосування інноваційних заходів та інструментів державної політики для посилення соціальної безпеки. Розробка і обґрунтування цього механізму підтверджує досягнення цілей та завдань дисертаційної роботи Поліщука В. Д. Отримані результати сприяють вирішенню важливого науково-практичного завдання щодо детінізації зайнятості через систему доцільних державних заходів для забезпечення соціальної безпеки.

Дисертаційна робота виконана відповідно до комплексного плану науково-дослідних робіт Львівського національного університету імені Івана Франка та в межах розробки комплексної держбюджетної науково-дослідної теми «Соціальні виклики в умовах економічної турбулентності» (Державний реєстраційний номер 0123U102138).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій

Викладені у дисертаційній роботі наукові положення, розроблені методичні підходи та рекомендації є обґрунтованими, що підтверджується опрацюванням здобувачем значного обсягу робіт вітчизняних та зарубіжних науковців, вивченням практичного досвіду низки зарубіжних країн. В роботі застосовано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження – системно-логічного аналізу; дедукції, аналізу і синтезу, порівняльного аналізу; методу контент-аналізу; моделювання; методу нечіткої логіки; методу соціологічного опитування та методу рейтингової оцінки.

Положення, які визначають результати проведеного дослідження, базуються на чинних нормативно-правових актах, статистичних даних; результатах експертного опитування працівників підприємств, установ та організацій; результатах теоретичних та практичних розробок вітчизняних і зарубіжних вчених; публікаціях результатів досліджень у наукових і фахових виданнях та їх апробацією в окремих державних органах. Висновки відображають основні наукові результати, чітко та окреслюють перспективи подальших досліджень.

Структура дисертаційної роботи є логічною та спрямована насамперед на комплексне вирішення поставлених завдань шляхом системного аналізу причинно-наслідкових зв'язків між окремими економічними явищами та властивостями, що є достатнім для досягнення поставленої мети.

Новизна наукових положень і отриманих результатів

У дисертаційному дослідженні та наукових публікаціях автора представлені наукові результати та положення, що мають високий рівень наукової новизни та у сукупності засвідчують значний особистий внесок здобувача у розвиток економічної науки, який полягає у вирішенні науково-прикладних завдань, що дозволяють обґрунтувати теоретико-методологічні засади детінізації зайнятості шляхом впровадження ефективних державних заходів для забезпечення соціальної безпеки за сучасних умов.

Серед основних результатів дослідження, які мають елементи наукової новизни, є такі:

- вперше розроблено модель взаємозв'язку процесу детінізації зайнятості та формування соціальної безпеки суспільства, яка ґрунтується на аналізі та оцінці сучасного стану тіньової зайнятості та соціальної безпеки та дозволяє визначити прямий взаємозв'язок між обсягами тіньової зайнятості і рівнем соціальної безпеки населення у контексті загального економічного розвитку України. Побудована модель використовує методи нечіткої логіки, огортаючи дані та інструменти нелінійного програмування, що дозволяє здійснити прогноз рівня соціальної безпеки в залежності від ефективності заходів з детінізації зайнятості;

- уточнено розуміння таких категорій як «детінізація занятості» та «соціальна безпека» з урахуванням особливостей їх застосування в сучасних економічних реаліях;

- удосконалено схему побудови механізму детінізації зайнятості в контексті соціальної безпеки, що містить цілі, етапи, заходи, важелі та засоби детінізації, а також методи державного управління, що формують поетапний алгоритм протидії тіньовій зайнятості з боку державних інституцій та суспільства на всіх рівнях соціально-економічних відносин. Важливим компонентом механізму є вибір та побудова стратегії протидії тіньовій зайнятості з таких стратегічних альтернатив: стратегія невтручання, мотиваційна стратегія, ротаційна стратегія, фіскально-санкційна стратегія;

- розвинуто теоретичні підходи та сформовано шляхи протидії тіньовій зайнятості у нових економічних реаліях на основі їх групування за найбільш вагомими сучасними чинниками, серед яких боротьба з корупцією, підвищення ефективності фіскальної політики, подолання наслідків пандемії COVID-19, трансформація ринку праці в умовах війни;

- розвинуто підхід до оцінки резервів державного регулювання складових соціальної безпеки та запропоновано механізм їх активізації, в якому

акцентовані такі важливі ланки як гарантія зайнятості та відтворення навичок, гарантія доходів, які безпосередньо впливають на стан соціальної безпеки.

Достовірність результатів, повнота відображення висновків і пропозицій дисертації в опублікованих автором роботах

Основні наукові положення, висновки і результати дисертаційної роботи є достовірними та обґрунтованими значним обсягом опрацьованих наукових джерел, використанням даних офіційної статистики та індикаторів рівня тіньової зайнятості та стану соціальної безпеки, отриманих самостійно; вивченням зарубіжного досвіду з проблем детінізації зайнятості та соціальної безпеки.

Висновки, методичні підходи та основні пропозиції достатньо аргументовані та відображені у 10 наукових працях загальним обсягом 5,6 ум.-др. арк., з них особисто автору належить 4,8 ум.-др. арк., у тому числі 2 статтях у наукових фахових виданнях (із них 1 – у співавторстві), 1 статті у науковому періодичному виданні, яке включено до міжнародної наукометричної бази Web of Science (у співавторстві), 1 статті в інших виданнях, 6 публікаціях за матеріалами науково-практичних конференцій.

Обсяг, кількість та якість друкованих праць відповідають вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої заради закладу вищого освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 року № 44 та надають авторові право публічного захисту дисертації.

Практичне значення результатів дослідження

У дисертаційній роботі Поліщука В. Д. запропоновано вирішення актуальних практичних завдань з розробки практичних рекомендацій та наукових моделей, напрямів та механізмів з метою зниження рівня тіньової зайнятості у діяльності державних установ.

Так, практичні заходи з детінізації зайнятості в контексті забезпечення соціальної безпеки на основі удосконалення системи державної фіскальної політики і практичні рекомендації щодо цифровізації та державного моніторингу за суб'єктами господарювання, регулювання нормативно-правового та економічного середовища за участю громадських інституцій, а також ряд інших заходів рекомендовані для використання у діяльності державних органів фінансово-бюджетного контролю Рахункової палати

України (довідка про впровадження результатів дисертаційної роботи № 15/122 від 26.10.2023).

У практичній діяльності Києво-Святошинського районного центру зайнятості Київського обласного центру зайнятості впроваджено методику аналізу ефективності діяльності державних органів з детінізації зайнятості на основі використання дворівневого рейтингу, сформованого шляхом опитування на базі електронних анкет, а також розроблені автором практичні рекомендації щодо детінізації зайнятості в Україні, які пов'язані з реалізацією державного управлінського механізму, спрямованого на підвищення прозорості системи регулювання, управління та стимулювання переходу працівників у офіційний сектор зайнятості на основі створення можливостей для забезпечення високого рівня якості життя та соціальної безпеки (довідка про впровадження результатів дисертаційної роботи № 85/02/01-14 від 02.02.2023 р.).

Відповідність дисертації встановленим вимогам.

Дисертація має традиційну структуру: анотацію, зміст, вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел, додатки. Робота виконана в науковому стилі, її зміст викладено в чіткій логічній послідовності. Оформлення дисертації відповідає вимогам Наказу МОН України «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій» від 12.01.2017 № 40 зі змінами від 31.05.2019 р.

Дотримання правил академічної доброчесності

У дисертації Поліщука В.Д. не виявлено порушень академічної доброчесності. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідні джерела.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації

Загалом позитивно оцінюючи наукові результати проведеного дослідження, їх теоретичну обґрунтованість та практичну значимість, вкажемо на деякі зауваження та дискусійні положення.

1. У першому параграфі дисертаційного дослідження автор розрізняє поняття прихованої зайнятості і неформальної зайнятості (с.31-37), припускаючи при цьому деякі неточності. На його думку, «до сектору

неформальної зайнятості відносяться дрібні незареєстровані виробництва або інші підприємства та організації, де робітники працюють на умовах само зайнятості або зайнятості у сімейному бізнесі», с. 37. З нашої точки зору, слід розрізнити зайнятість у неформальному секторі та неформальну зайнятість. При цьому неформальна зайнятість існує як у неформальному, так і у формальному секторах економіки. Вона охоплює всі види нестандартної роботи і включає всіх зайнятих, які юридично або фактично не є суб'єктами національного трудового законодавства, системи оподаткування доходів та соціального захисту. Відтак, неформальна зайнятість за змістом і кількісними параметрами збігається з прихованою.

2. Розробляючи модель взаємозв'язку процесу детінізації зайнятості та формування соціальної безпеки суспільства (с.78-79) та подаючи схему механізму детінізації зайнятості в контексті соціальної безпеки, автор розкриває прямий вплив першого явища на друге. З нашої точки зору, є доцільним проаналізувати і зворотній зв'язок у взаємодії детінізації зайнятості та соціальної безпеки. Реальний стан соціальної безпеки, соціального захисту населення, очевидно, впливає на рішення працівників реалізувати свої трудові зусилля в тіньовій економіці для оптимізації своїх доходів. Найвищий рівень неформальної зайнятості спостерігається саме у країнах з низьким рівнем соціальної безпеки.

3. Розглядаючи структуру соціальної безпеки (с.60), варто було б конкретизувати її основні сутнісні елементи у межах кожного її рівня. Так, компонентом соціальної безпеки людини є безпека її житла, забезпеченість житлом, що також слід було врахувати і при виборі індикаторів соціальної безпеки (с. 109-110), і при визначенні механізму активації її резервів (с.135).

4. Оцінюючи вплив вторинної зайнятості на ринок праці і на стан соціальної безпеки (с.113, 120), необхідно зважати, що до цієї категорії належать також особи, які мають офіційно зареєстровану вторинну зайнятість (сумісництво), і їх коректне врахування змінило би значення отриманих показників, що детермінують тіньову зайнятість.

5. Автор пропонує використання методу огортаючих даних (Data envelopment analysis), с. 20, 80, 88, проте в дослідженні немає підтверджень доцільності та ефективності його застосування.

6. Аналізуючи резерви державного регулювання соціальної безпеки (табл. 2.10, рис. 2.6), дисертант переважно зупиняється на чинниках-стабілізаторах та дестабілізаторах соціальної безпеки, тоді як було б важливо сформулювати уявлення саме про конкретні резерви і зазначити найбільш вагомі

з них, зокрема, у сфері детінізації зайнятості.

7. Схвалюючи результати наукового пошуку автора щодо інноваційних заходів з детінізації зайнятості, застосованих іноземними країнами, хотілося б більш детальної аргументації на користь запровадження, зокрема, трудових контрактів з «мінімальною кількістю годин». Було б варто пояснити, чи готове українське трудове законодавство та система соціально-трудова відносин до подібної новації.

Зазначені зауваження не знижують загальної позитивної оцінки дисертаційного дослідження Поліщука Вадима Дмитровича.

Висновок про відповідність дисертації вимогам Міністерства освіти і науки України

Дисертаційна робота Поліщука Вадима Дмитровича на тему: «Детінізація зайнятості як чинник забезпечення соціальної безпеки» за своїм змістом і структурою є самостійно виконаною, завершеною науковою працею, спрямованою на вирішення актуальних науково-практичних завдань економічної науки з розвитку теоретико-методичних засад і розробки практичних рекомендацій щодо детінізації зайнятості як чинника забезпечення соціальної безпеки України в умовах сучасних викликів. У дисертаційному дослідженні послідовно розкрито широке коло наукових питань, що дозволило автору досягнути поставленої мети та вирішити визначені завдання.

Отримані результати, практичні рекомендації та сформульовані висновки достатньо обґрунтовані та достовірні, а дисертаційна робота та її зміст відповідає обраній темі дослідження та спеціальності. Опубліковані Поліщуком В. Д. наукові праці та анотація за темою дисертації повністю відображають зміст і структуру наукового дослідження, головні результати дисертаційної роботи, її наукову новизну та практичне значення.

Актуальність теми дослідження, рівень наукової новизни, теоретичне та практичне значення отриманих результатів, а також структура та стиль викладення матеріалу у дисертації Поліщука Вадима Дмитровича вказують на відповідність вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами та доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), та вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої заради закладу вищого освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора

філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (із змінами від 21 березня 2022 року №341 та від 19 травня 2023 року № 502).

Таким чином, треба зробити висновок про те, що дисертація «Детінізація зайнятості як чинник забезпечення соціальної безпеки» відповідає встановленим вимогам, а її автор – Поліщук Вадим Дмитрович, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка» (галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»).

Офіційний опонент:

доктор економічних наук,
завідувач кафедри маркетингу
та поведінкової економіки
Університету економіки та права «КРОК»,
професор

І. Л. Петрова